

ОСОБИСТІСНІ РЕАКЦІЇ ЛЮДИНИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НЕГАРАЗДИ

PERSONALIZED REACTIONS OF A PERSON TO SOCIO-ECONOMIC DISORDERS

Соціально-економічні негаразди, зокрема пандемія «COVID-19» та її наслідки, розвивають кризові ситуації в різних сферах життя людини та галузях країни. Стан цих змін погіршується ще через інформаційний супровід, що часто не є якісним, тим самим підвищується емоційне навантаження, створюються додаткові джерела хвилювання і паніки серед людей. У статті представлено результати дослідження особистісних реакцій жителів Донецького регіону з метою визначення актуального психоемоційного стану серед населення на економічну ситуацію в період пандемії COVID-19. У дослідженні прийняли участь 200 осіб у віці від 18 до 76 років. Встановлено, що 68% респондентів вважають економіку держави незадовільною; 30,5% не вірять у зміну економічної ситуації у кращий бік (зміни відсутні і вряд чи будуть); 22,5% мають надію на зміни, що настануть не раніше ніж через 10 років; 24% взагалі не розуміють актуальну соціально-економічну ситуацію; 25,5% не довіряють ні одному з видів джерел інформації щодо актуального економічного стану. Ці цифри стають суттєвими ризиками щодо забезпечення економічної та психологічної безпеки особистості в державі. Переважними емоціями по відношенню до економічного стану держави стали тривога (62,5%), роздратування (61%), страх (60,5%), відчай (53%). Емоційні прояви відносно особистісного економічного благополуччя: також тривога (58%), страх (52%), роздратування (47%) і відчай (41,5%). Економіко-інформаційні потрясіння сприяють формуванню негативної соціально-психологічної атмосфери, тим самим провокуючи розвиток психічної патології серед останніх і наносячи економічні збитки. Механізм розвитку даного процесу чітко представляється в моделі соціально-психологічних наслідків соціально-економічних негараздів.

Ключові слова: особистість, емоції, інформаційне середовище, якість життя, національний добробут.

Socio-economic problems, in particular the COVID-19 pandemic and its consequences, are developing crisis situations in various spheres of human life and industries of the country. The conditions of these changes is declined by the information support, which is often not of high quality, thereby increasing the emotional load, creating additional sources of excitement and panic among people. The article presents the results of a study of personalized reactions of residents of the Donetsk region in order to determine the current psycho-emotional state among the population to the economic situation during the pandemic COVID-19. The study involved 200 people aged from 18 to 76 years. It was found that 68% of respondents consider the state economy as unsatisfactory one; 30.5% do not believe in a change in the economic situation for the better (changes are absent and unlikely they will take place); 22.5% hope for changes that will occur no earlier than in 10 years; 24% do not understand the current socio-economic situation at all; 25.5% do not trust any of the types of information sources dealing with the current economic situation. These figures become significant risks to ensure the economic and psychological security of the individual in the state. The predominant emotions in relation to the economic condition of the state were anxiety (62.5%), irritation (61%), fear (60.5%) and despair (53%). Emotional manifestations of personal economic well-being were also anxiety (58%), fear (52%), irritation (47%) and despair (41.5%). Economic and information shocks contribute to the formation of a negative socio-psychological atmosphere, thereby provoking the development of mental pathology among the latter and causing economic damage. The mechanism of this process development is clearly represented in the model of socio-psychological consequences of socio-economic disorders.

Key words: a personality, emotions, an information environment, quality of life, national welfare.

УДК 159.9.072.433
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.23.19>

Кабанцева А.В.
к.психол.н.,
доцент кафедри психіатрії,
психотерапії, наркології
і медичної психології
Донецький національний
медичний університет

Постановка проблеми. Інтенсивне збільшення потенційних небезпек (психологічні, біологічні, соціальні, економічні, фінансові, інформаційні, технологічні та інші), викликаних пандемією «COVID-19», значно провокує розвиток погіршення психічного здоров'я. Задля попередження останнього та вироблення дієвих пропозицій щодо зміцнення психологічного благополуччя населення важливо розуміти характер особистісного реагування людини на соціально-економічні негаразди.

Аналіз публікацій за проблематикою. Соціально-економічні негаразди, зокрема пандемія «COVID-19» та її наслідки, розвивають кризові ситуації в різних сферах життя людини та галузях країни. Стан цих змін погір-

шується ще через інформаційний супровід, що часто не є якісним.

Через великий об'єм сприймання, переоброблення і відображення інформації, зокрема негативного контенту, підвищується емоційне навантаження, створюються додаткові джерела хвилювання і паніки серед людей [1].

Зокрема, проблема вивчення особистості в кризових ситуаціях стала предметом різних наукових досліджень, серед яких є такі: трансформація особистості в період глобальної соціально-економічної кризи [2], вивчення особистості в економічній та інформаційній небезпеці [3; 4], типологія життєвих криз та ініціальних тенденцій трансформації людини на основі багатовимірної теорії особистості [5],

оцінка особистісних ресурсів щодо подолання складних життєвих ситуацій (безробіття) [6]. Проте динамізм та масштабність суспільних криз ставлять нові виклики для наукового товариства і людства взагалі, а отже, актуальною стає проблема поглибленого вивчення особистісних реакцій людини на ситуацію, що характеризується економічною нестабільністю, інформаційними фейками та значним емоційним напруженням.

Мета дослідження – дослідити особистісні реакції людини в період пандемії «COVID-19» та розробити модель соціально-психологічних наслідків, що виникають від соціально-економічних негараздів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На базі ДЗ «Науково-практичний медичний реабілітаційний центр Міністерства охорони здоров'я України» та в рамках НДР «Розробка системи реабілітації медико-психологічного спрямування особам в умовах інформаційно-психологічної війни» (термін виконання 2020–2022 рр., номер держреєстрації – 0120U101304) проведено дослідження особистісних реакцій жителів Донецького регіону з метою визначення актуального психоемоційного стану серед населення на економічну ситуацію в період пандемії COVID-19. У дослідженні взяли участь 200 осіб у віці від 18 до 76 років. За статевим показником, групу респондентів склали 143 жінки (71,5%) та 57 чоловіків (28,5%). За розподілом освіченості вищу освіту мали 53 респонденти (26,5%); середньо-технічну – 37 (18,5%), середню спеціальну – 61 (30,5%); середню – 53 (26,5%). На час проведення дослідження 106 осіб (53%) мали постійне місце праці; 57 (28,5%) – безробітні; 32 (16%) – пенсіонери, 5 (2,5%) – студенти.

Із метою проведення ґрунтового дослідження було розроблено авторську анкету, запровадження якої надало змогу дослідити відношення населення до економічної ситуації в Україні, потребу в актуальній інформації щодо останнього, переважне використання джерел для отримання нової інформації, емоційні відчуття відносно соціально-економічної ситуації в державі та власній сім'ї.

За результатами дослідження встановлено, що 68% респондентів (136 осіб) оцінили економіку держави як незадовільну. Тобто ситуація суспільного виробництва, розподілу, обміну та споживання благ країни, а також виробничих відносин, які виникають між людьми у цих процесах, сприймається як майже відсутньою або зі значними коливаннями в бік хиткості та корумпованості.

На питання, чи вірите Ви в те, що зміни в економічному плані в нашій країні відбудуться, лише 3 респонденти (1,5%) відповіли – так, позитивні зміни вже відбуваються; 13 респон-

дентів (6,5%) зазначили, що позитивні зміни відбудуться найближчим часом. Задля покращення економічної ситуації потрібно не менше 5 років і з такою думкою погодилися 15% учасників дослідження (30 осіб). Соціальний песимізм встановлено у 61 особи (30,5%), тобто ці люди не вірять у зміну економічної ситуації в кращий бік (зміни відсутні і вряд чи будуть). Серед 22,5% опитаних (45 осіб) існує надія на зміни, але вони настануть не раніше ніж через 10 років. Через різну і часто протилежну інформацію в засобах масової інформації 48 особам (24%) було складно надати відповідь на дане запитання, бо існувало нерозуміння актуальної соціально-економічної ситуації. Це викликало складність у формулюванні власної думки.

Інформаційне середовище безумовно впливає на психічний стан і психологічне благополуччя населення. На людину впливає не тільки постійний інформаційний контакт із навколишнім соціальним середовищем (або його відсутність), а й кількість, обсяг, зміст і структура інформації, що надходить і переробляється. Інформація може викликати фізіологічну дезадаптацію, що приводить до психічних розладів. Причиною загострення масового деструктивного впливу стають несформованість механізмів соціально-психологічної регуляції в умовах цифрового суспільства. Масштабність та потужність впливу інформаційного середовища показує, що інформаційний простір всередині країни має хитку структуру змістовності, який створює додаткові причини для виникнення хвилі хвилювання і паніки серед людей. У зв'язку із цим одним із завдань дослідження було виявлення ставлення досліджуваних до інформаційного простору, в якому вони знаходяться, а також оцінка якості інформації і потреби в її отриманні.

У порівнянні з періодом бойових дій на сході України як однієї із кризових ситуацій потреба в отриманні інформації щодо стану розповсюдженості пандемії і її економічних наслідків різко збільшилась (рис. 1). Було встановлено, що чверть опитаних (25,5%) не довіряли ні одному з видів джерел інформації.

Встановлено, що найбільшу довіру серед джерел задоволення інформаційних потреб людина відчуває до сайтів новин Інтернет мережі, і такому вибору надали перевагу 36% респондентів. Другу і третю позицію зайняли аналітичні програми «Новини» (19% респондентів) і соціальні мережі (13%). Низьку останніх позицій склали ток-шоу різних телевізійних каналів (9,5%) та інше (6,5%).

У ході дослідження свою економічну незалежність (заробіток відносно прибутків і витрат) оцінили як високий (прибутку значно більше, ніж основних соціальних витрат) лише 6 опитуваних (3%); як достатній (прибутку достатньо, щоб покрити соціальні витрати

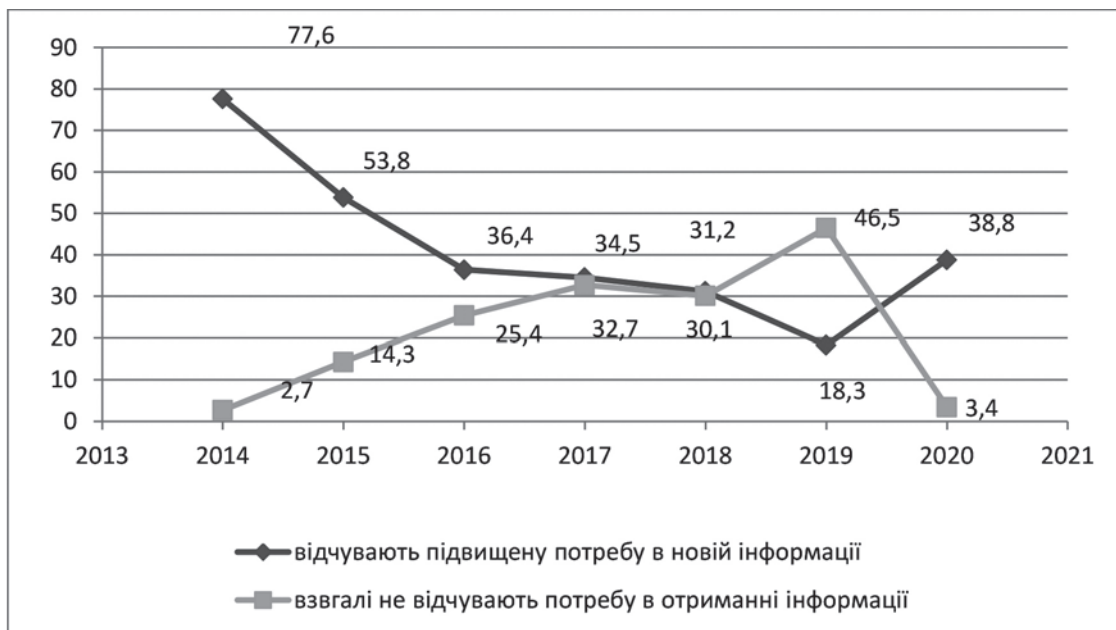

Рис. 1. Результати дослідження сприйняття актуальної економічної, соціальної, політичної інформації населенням за різні роки (%)

і певна сума ще залишається) – 13 осіб (6,5%); як середній (прибуток дорівнює витратам) – 106 осіб (53%); як низький (витрат більше ніж прибутку, є борги, позики, кредити для задоволення самого необхідного (їжа, побутові речі, інше) – 75 осіб (37,5%).

Поряд із цим надійний, довготривалий заробіток визначено лише у 18 осіб, що склало 9% респондентів; 79 осіб (39,5%) мали постійний заробіток, але не впевнені в його тривалості відносно майбутнього; 35 осіб (17,5%) оцінили свій заробіток як тимчасовий. Понад чверті вибірки (28%) мали матеріальне забезпечення тільки за рахунок соціальних виплат держави (допомога по безробіттю, на дитину; пенсія за віком, інвалідністю і т.ін.), і 12 осіб (6%) зазначили, що власний заробіток відсутній, задоволення власних потреб відбувається за рахунок прибутку інших людей (чоловіка або жінки, батьків, співмешканців). Лише 21,5% вибірки мали повний соціальний захист (покриття лікарняних, відпустки, преміальних, матеріальної допомоги, пенсії, оздоровчих заощаджень), частковий соціальний пакет у 50 осіб (25%). У 20% (40 осіб) соціальний пакет майже відсутній і 33,5% респондентів констатували, що соціальний пакет повністю відсутній. Відсутність економічної незалежності підвищує психоемоційну напругу щодо задоволення базових фізіологічних та соціальних потреб.

За результати досліджень встановлено, що внаслідок карантинних заходів та введених обмежень 91 особа (45,5%) зазнала матеріальних і моральних збитків. Постраждали тільки морально – 56 (28%) осіб, матеріально –

35 осіб (17,5%), не відчули змін 18 осіб (9%). Отже, більшість людей зазнали фінансових потрясінь, наявність негативних думок, почуттів та емоцій.

Останнім часом емоції все частіше стають об'єктом аналізу не тільки як прояви психічної активності індивіда, але і як соціально-культурний феномен, оскільки емоції являють собою суб'єктивні переживання, які сигналізують про сприятливий або несприятливий стан організму та психіки. Емоційне напруження активізує каскад негативних емоцій: тривогу, страх, агресію та інші. Із цією метою респондентам пропонувалося оцінити своє емоційне відношення щодо економічної ситуації в державі та економічної ситуації у їхніх власних сім'ях (рис. 2).

Із рисунку 1 видно, що особистісне реагування на економічну нестабільність як у країні, так і в сім'ї, є майже однаковим. Переважними емоціями по відношенню до економічного стану держави стали тривога (62,5%), роздратування (61%), страх (60,5%), відчай (53%). Емоційні прояви відносно особистісного економічного благополуччя мали – тривога (58%), страх (52%), роздратування (47%), відчай (41,5%).

Емоційні явища багато в чому зумовлені процесами, що відбуваються в суспільстві, а також переважаючими цінностями. У ситуації небезпеки особистість реагує відчуттям невизначеності, очікуванням негативних подій, відволіканням від свого свідомого мислення. Через наявні перешкоди задля реалізації поставленої мети або задоволення особистих потреб наведені прояви переходять у розчарування та гнів. Втрачається критичність мис-

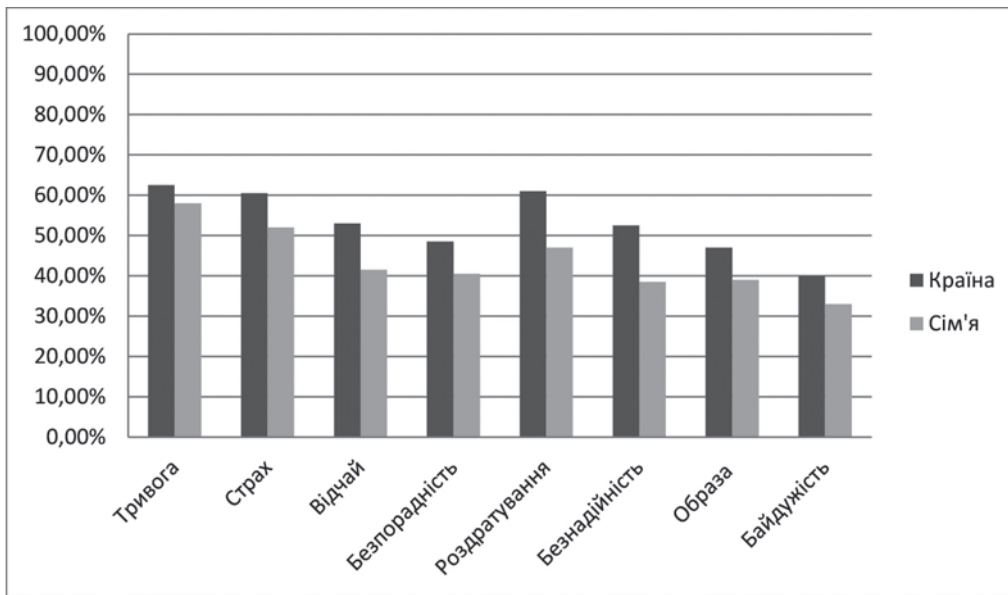

Рис. 2. Порівняння емоційних переваг по відношенню до економічного стану країни і власної сім'ї

лення, бо останнє потрапляє в інформаційний вихор, що супроводжується соціально-економічним хаосом.

Поряд із економічними негараздами, що і так зазнає кожна людина, негативні відчуття і емоції значно примножуються засобами масової комунікації. Можна вибудувати певний ситуаційний ланцюжок економічної і психологічної небезпеки, що зазнає особистість у соціумі (рис. 3).

Рис. 3. Модель соціально-психологічних наслідків соціально-економічних негараздів

Модель соціально-психологічних наслідків соціально-економічних негараздів показує

взаємозв'язок структурних компонентів системи «особистість-економіка-держава». Соціально-економічні кризи знижують економічну незалежність людини, що призводить до незадоволення її особистісних потреб. Останнє проковує розростання роздратування на інші події, ситуації, будь-то що інше.

Незадоволення потреб і негативний інформаційний контент примножує розвиток нервово-психічної напруги. Сприйняття інформації і інтенсивність її наслідків залежить від індивідуальної реакції людини, що формується від наявного типу нервової системи, індивідуально-психологічних якостей, життєвого досвіду та пережитих травматичних подій. Тобто чим більше внутрішніх тригерних чинників для розвитку нервово-психічної напруги, тим вище її рівень.

У свою чергу, постійне (довготривале), високого рівня нервово-психічна напруга проковує порушення адаптації (наявність емоційних порушень, зниження настрою, недостатність мотивації, втрата життєвої енергії, пригнічення когнітивно-пізнавальних процесів, поява відчуття безнадії поведінкових розладів та інше). Відносно зазначеного в особистості зростає зниження соціальної активності (зменшується загальний показник працездатності, якість та об'єм виконаної роботи, невиконання встановленого виробничого плану, збільшення внутрішньо особистісних, міжособистісних конфліктів, погіршення психологічного клімату в середині колективу), що в подальшому розпоршується на всі сфери життя і з часом трансформуються в соматичні нездужання (психосоматичні хвороби). Останнє потребує додаткових фінансових

затрат як із боку людини, так і з боку держави, тим самим наносячи додаткове економічне навантаження.

Соціально-економічні негаразди є особистісною загрозою для людини. У свою чергу, стабільна економіка формує міцний господарський потенціал із надійним кадровим забезпеченням. Задля реалізації останнього має бути системність забезпечення економічної безпеки людини та протидії негативному впливу загроз, що їй можуть зашкодити, шляхом удосконалення та впровадження новітніх інтегрованих заходів в державі.

Висновки з проведеного дослідження.

Соціально-економічна нестабільність, викликана вірусною пандемією COVID-19, вимушеною ізоляцією, військовим конфліктом, істотно позначається на психічному і соматичному здоров'ї особистості. Такі процеси особливо сильно детермінують емоційно-стресову реакцію людини, що є основою формування патологічних процесів і особливо хворобливих наслідків.

Інформаційне поле вносить свої зміни у сприйняття соціальних подій. Медійне нагнітання ситуації призводить до недовіри до мас-медіа, збільшення рівня тривоги і паніки. Тому постає питання державного рівня в створенні якісної державної інформаційної політики щодо забезпечення населення своєчасною, правдивою, об'єктивною і позитивною інформацією.

Економіко-інформаційні потрясіння сприяють формуванню негативної соціально-психологічної атмосфери серед населення, тим самим провокуючи розвиток психічної патології серед останніх і наносячи економічні збитки. Механізм розвитку даного процесу чітко представляється в моделі соціально-психологічних наслідків соціально-економічних негараздів.

Наявність економіко-соціальних криз впливає на психологічну безпеку особистості, знижують її соціальну активність, зменшують якість виконання професійних обов'язків, тим самим збільшуючи соціально-економічне навантаження на державу. Тому обов'язковою є реалізація конкретних державних програм, спрямованих на підтримку здоров'я громадян, на зміцнення стресостійкості та підвищення якості життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Панченко О.А., Антонов В.Г. Турбулентність і суспільні метаморфози як фактори ризиків державного управління. *Збірник наукових праць: Ефективність державного управління*. 2020. Випуск 2 (63). С. 170–182. DOI: 10.33990/2070-4011.63.2020.212674.
2. Бочелюк В.Й. Трансформація особистості в період глобальної соціально-економічної кризи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Випуск 3. С. 114–121.
3. Гнатенко В.С., Кабанцева А.В. Особистість в економічній небезпеці. *Наукові перспективи*. 2020. № 6(6). С. 21–31.
4. Панченко О.А., Кабанцева А.В. Людська психіка в інформаційній небезпеці. «Вчені записки» Таврійського національного університету ім. Вернадського. Серія: «Державне управління». 2020. Том 31(70). № 3. С. 226–233.
5. Заїка В.М., Моргун В.Ф. Типологія життєвих криз та ініціальних тенденцій трансформації людини на основі багатовимірної теорії особистості. *Психологія і особистість*. 2016. № 2(10) Ч. 2. С. 29–44.
6. Кас'янова С.Б. Особистісні ресурси подолання складних життєвих ситуацій (безробіття). *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 лютого 2018 року, м. Суми) / Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2018. С. 52–53.